

Віталій Дончик

Спочатку – слово. Але й діло теж спочатку

Цю статтю чи, мабуть, більшою мірою спогад логічно й природно було б почати з «рухівської» біографії Вячеслава Брюховецького: бо входив він до трійки, щонайбільше п'ятірки, найбезпосередніших і найактивніших засновників славнозвісної масової організації, і цю частину його діяльності я знаю докладно і впритул – як «співавтор» і соратник.

Але засновник і вже п'ятнадцятий рік перший президент знаменитої Могилянки є і талановитим ученим, вдумливим дослідником української літератури, автором численних літературно-критичних і літературознавчих праць, сім із яких вийшли окремими виданнями. Він кандидат педагогічних і доктор філологічних наук. Його успішна наукова і творча кар'єра відбувалася в стінах Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України.

Ось із цього десятиліття, коли великою мірою склалися і проявилися стрижневі риси В. Брюховецького як ученого-дослідника, його погляди, підходи, його ставлення до життя, його сутність як людини і громадянина, вочевидь, і слід почати. Тим більше, що і перші «рухівські» кроки він зробив, як і багато хто з нас, саме в Інституті літератури Академії наук.

...Вячеслав прийшов до Інституту на самому початку 80-х років. Похмуро-репресивний час «маланчуківщини» вже минув, зміни на послаблення ідеологічного зашморгу були помітні, і для людей незашореного, незадогматизованого мислення, а таким завжди був В. Брюховецький, це відкривало певні можливості вільнішого самовиявлення. Це, крім того, був період від-

чутного розгортання сил нового покоління критиків (М. Жулинський, В. Мельник, Г. Штонь, А. Погрібний, В. Моренець, М. Стрельбицький, В. Панченко, І. Кравченко, Т. Салига, М. Рябчук, А. Таран, В. Дяченко і ще чимало інших). В'ячеслав Брюховецький був у цій когорті одним із найактивніших. Його запам'ятали ще з нетривалого очолювання ним відділу критики «Літературної України», хоч то був не найкращий час для достойного виявлення (будь-ким) творчих здібностей і самостійної позиції.

Славко (жанр спогаду дозволяє мені, сподіваюсь, таку фамільярність) одразу, чи не з перших днів, став в Інституті «своїм». Дуже швидко ми дізналися, що він і котельник, і слюсар, і слюсар-котельник (працював після Смілянського технікуму харчової промисловості на машинобудівному заводі, а потім – Черкаському заводі хімреактивів і навіть одеському «Продмаші»); що на факультеті журналістики Київського університету ім. Т. Г. Шевченка у нього як студента-відмінника було право на вільне відвідування лекцій; що кандидатська дисертація, захищена в Інституті культури, мала стосунок до вивчення процесу читання і т. ін. Ніхто з нас не заглядав в анкету молодого В. Брюховецького, ніхто особливо і не розпитував про ті його нестандартні шляхи-дороги, але він сам до цього дуже часто повертався і завше якось весело, пародійно, шаржовано: я, мовляв, «робоча людина», «виходець із робітничих мас», хто з вас колись був слюсарем-котельником? Або: хто хоч день працював на заводі хімреактивів? Хто знає, що таке одеський «Продмаш», що таке Одеса? Або: «я аспірантуру закінчував не деінде, а в Інституті культури, я дуже *культурний* і кандидат педагогічних наук, а не якихось там філологічних» і т. ін. У вузьких товариських розмовах такі автобіографічні згадки (швидше самокпини) завше були до місця, були дотепними, і ці риси його людської вдачі – схильність і здатність до гумору, самоіронії – дуже часто виручали його (та й нам, бувало, прислужувалися так само). Уявляю, як би міг Славко втішатися й тішити інших своїм пародіюванням-шаржуванням у зв'язку з самим його прізвищем, однак «гетьманський» сюжет явно не надихав його на це.

Щодо наукового потенціалу й наукових перспектив В. Брюховецького ніхто й ніколи не мав сумніву, він швидко і, як на перший погляд, легко (хоч завжди у нього були і опоненти, і не лише зичливі) став доктором наук, завідувачем відділу теорії літератури Інституту літератури.

Цікаво й показово, як В. Брюховецький обирав тему докторської дисертації, готував її. Дилема, чи належить критика до сфери літературної творчості чи до наукової діяльності (в повсякденні: критика – література чи наука?) в ті часи неодноразово зринала. Мудрі голови давно вирішили, що «і...і», що критика – це щось третє, яке має властивості першого і другого. І, зрештою, так воно реально і є. Однак ученому В. Брюховецькому, з його наелектризованістю на пошук і доскіпливість, було мало цього, він мусив обґрунтувати все теоретично, знайти наукові аргументи, довести, підперти практичними спостереженнями й висновками. Серед дослідницьких переваг (та й суто людських, вочевидь) В. Брюховецького оце прагнення самостійно докопатися до суті і теоретично її обумовити – одне з важливих, але ще принциповіше – неодмінно пов'язати це з практикою. Схоластичні, спекулятивні, довільні міркування він здавна відверто зневажає. Тоді йому допомогло знайдене ним у психологічній науці і вдумливо інтерпретоване й розвинуте в застосуванні до феномену літературної критики положення про різні види психічних процесів мислення, зокрема про практичний (комунікативно-прагматичний) вид. Тож критика і розглядалася в дисертації «Природа, функції і метод літературної критики» нашого майбутнього доктора наук як окремий вияв такого мислення, тісно пов'язаний із мисленням теоретико-науковим і художнім.

Шукаючи зв'язки і підтвердження чи спростування основним тезам свого комплексного дослідження, В. Брюховецький провів цілу низку блискучих інтерв'ю з відомими критиками. Певна річ, питання були розроблені ґрунтовно, вони налаштовували співрозмовників на присутні міркування про природу і функції літературної критики. В них самих уже вгадувався автор зі своїми прагненнями, по-перше, бачити, як я вже сказав, усі теоретичні, засадничі властивості виявленими в *практиці*, а не нав'язувати їй хай і найліпші логічні схеми. А по-друге, робити все (хоч би й ті ж інтерв'ю) не так, як досі, – а краще, глибше чи й ефектніше. До речі, у 80-ті роки жанр інтерв'ю, діалогу ставав популярним у критиці, і якщо В. Брюховецький не був піонером (очевидно) у його відродженні, в створенні *циклу* інтерв'ю з одною цікавою наскрізною проблемою пальма першості належить таки йому (після нього до такої форми літературної критики звертався багато хто).

...Я теж один із учасників тих діалогів.

Пригадую, до поданих Славком запитань і написаних мною відповідей ми поверталися чи не двічі, обидва вносили уточнення, і кожному, мабуть, хотілося взяти гору в полеміці. Я вдячний і подосі організаторові того діалогу, що він дав мені прекрасну нагоду висловити тоді свій загальний погляд на критику, своє критичне credo і, крім того, зберіг дві мої важливі тези – про «всеохопність» у критиці, дослідження літературного процесу, ґрунтоване на сукупності усіх фактів, їх повноті (тут у мені більше говорив історик літератури, який наштовхувався на скепсис оперативного, актуального, непримиренного до пересічних явищ критика), і про критика, «деміурга», «вольове начало», вплив на процес (тут, як на мене, моя позиція була м'якшою, я був більшим «плюралістом», ніж автор дисертації про функції критики, зокрема й таку, як «соціально-естетична регуляція розвитку літератури»). Так чи інакше, а той діалог з В. Брюховецьким залишається у моєму доробку одним із дорогих для мене матеріалів, я його спорадично передрукую (так, знаю, робить і В'ячеслав).

До честі В. Брюховецького, він у своїх запитаннях не оминав і «непопулярне» в ту пору питання про національну специфіку літератури і критики. Ми тоді зійшлися на тому, що національні особливості художньої творчості невід'ємні від будь-якого художнього сприйняття і мислення, вони органічні, спонтанні.

Суто українська основа поглядів і діянь та українськість В. Брюховецького також були, як у справжнього інтелігента, письменника, глибинними і природними, ми про це говорили рідко, але про стан і становище української мови, її витіснення, упослідження української культури й духовності як державну політику, зросійщення і малоросійство як психологію заходила мова часто. Перекоаний прихильник практичних дій, В. Брюховецький прагнув свої погляди й уявлення про справедливу мовну політику, свої оскарження і вболівання втілювати в конкретні справи: і в науковій роботі, своїх статтях і виступах, і в науково-організаційній (як керівник відділу академічного інституту), і в громадсько-політичній (як секретар партбюро інституту), і просто як критик, учений, письменник, громадянин, людина, українець – він виступав за національні цінності та пріоритети.

...Пам'ятаю, виникла загроза, що може бути прийнятий новий Статут загальноосвітньої школи, згідно з яким і далі закріплювалося за українською мовою третьорядне місце – її мали б вивчати «на вибір учнів» (чи батьків). Наше загальне обурення взявся реалізувати саме В. Брюховецький. Він склав текст листа

до «Радянської освіти», його підписали академік Л. Новиченко, доктори наук В. Дончик, М. Жулинський і – акцентовано кандидат педагогічних наук В. Брюховецький (хоча він на той час якраз уже став доктором філологічних наук, це було в квітні 1987 р.).

На кінець 80-х, позначених пробудженням громадської свідомості людей, загальний образ В'ячеслава Брюховецького склався виразно й рельєфно: талановитий науковець із самостійною позицією, інтелектуал, ерудит (Дозвіл на вільне відвідування лекцій використовував винятково для просиджування в бібліотеці й надовго зберіг цю вироблену в студентські літа звичку). Вдатний до виявлення в різних сферах організатор, який не терпить марнослів'я і якого вабить найперше конкретна дія, якого не лякає, а захоплює масштаб справи і можливість зробити свій внесок у неї (і не посильний, як часто кажуть, а відчутний, помітний). Самобутній критик, письменник, громадський діяч, який не знає вагань у національному питанні, справжній патріот України і, нарешті, життєрадісна, сповнена енергії, непосидюча, беручка й весела людина.

Для таких достоту було замало просто брати участь у Русі, вони були покликані його творити.

У змінюваній ситуації кінця 1980-х невгамовна натура В'ячеслава знайшла конкретний вияв у тому, що ми сьогодні звемо *державотворенням*.

Справа великого всенародного історичного масштабу, якою була могутня з'ява Народного руху України, почалася для В. Брюховецького не зі слів, не з ораторських промов (до речі, на мітингах він виступав зрідка), а з робочого повсякдення, з конкретного діла («кожного на своєму місці!») – питома риса, як уже згадувалося, «практичного мислення» майбутнього організатора відродження Києво-Могилянської академії.

Підступивши до «рухівської» сторінки біографії В. Брюховецького, хочу застерегтися: утворення Руху мало кілька етапів – найперший (зародження ідеї, визначення самої назви, виникнення ініціативних груп, спочатку лише в Спілці письменників та Інституті літератури), початковий (до й одразу після опублікування проекту Програми НРУ за перебудову) і, нарешті, установчий (після ухвали про Організаційний комітет з підготовки Установчого з'їзду). На всіх цих етапах бачимо чимало добре знаних сьогодні людей – учених, письменників, представників усіх прошарків суспільства, але в цій статті, присвяченій В. Брюховецькому, не називатиму їх, це, мені здається, зрозуміло.

«Треба писати історію Руху» – часто каже мені В'ячеслав, і слушно – бо вже складаються легенди про його створення ледве не на чийсь кухні «за борщем» і про «засновників» Руху тоді, коли він уже існував і пройшов свій перший чи другий етап. Утім, справедливості заради слід сказати, що видано дві історії Народного руху – В. Ковтуна (два видання) і Г. Гончарука, і вони, хоч і не написані «зсередини», безпосередніми учасниками, досить об'єктивно висвітлюють усі тодішні непрості події. Зокрема не проминають те, що окремих його учасників Рух влаштував, поки мав додаток «за перебудову», але вони не догледіли, а потім злякалися, побачивши, що в самих його генах лежала ідея національного відродження і, відтак, уже з першого з'їзду він став, по суті, Рухом за незалежність. Є, нарешті, видана окремою книжкою «Три дні вересня вісімдесят дев'ятого» стенограма Установчого з'їзду Руху... Той, хто читав її, вдивлявся у фотографії, не може не відчувати настроїв надзвичайного піднесення, яке панувало в ті дні, і водночас віри, сподівань, державницьких засягів і сміливості, рішучості, бажання діяти – то була давно не знана висока патріотична хвиля пробудження українців.

В'ячеслав Брюховецький був із першого дня найпершого етапу ініціювання і створення Руху, був у центрі й епіцентрі процесу, був у цій хвилі, і не тільки діями, роботою, організаційним завзяттям, а й настроєво – переживав і нервував, відчував радість і хвилювання, коли вдавалися чи не вдавалися наші нерідко ризиковані кроки.

У стенограмі навпроти прізвища делегата з'їзду В. Брюховецького вказано: «член Ради оргкомітету з'їзду», він був і головою секретаріату з'їзду... Згадуючи це, я розгублено зупиняюся, я знаю, що ніколи не перелічити всього, що ініціювалося, виконувалося і «розгрібалось» тоді щодень, не охопити того огрому найрізноманітнішої праці, яка криється за отим визначенням «організаційна робота». Адже все для нас було вперше, більшість людей мала найциріші поривання, але жодного досвіду (ми з В'ячеславом мали хоч такі-сякі навички «низової партроботи»), і повсякчасна протидія, і шалені обструкція, саботаж... А масштаб – чимдалі вищий, всеукраїнський, навіть міжнародний (бо друкувати більшість матеріалів їздили до Прибалтики; і постійно давали інтерв'ю, мали контакти із зарубіжними делегаціями, кореспондентами). Я був «штатним», можна сказати, головою всіх редакційних комісій до III з'їзду НРУ включно, знаю не з чийсь вуст, яка це клопітна і трудомістка справа. Тим часом сама

її діяльність і її результати хоч як, а на видноті. І майже непомітною, на стороннє око, була та неймовірно складна, важкозрушувана за тогочасних умов мала і велика «оргробота», яку виконував, бо спроможний був подужати, В. Брюховецький із його невтомною вдачею і невиснажними силами. І робив він це з друзями-соратниками, такими самовідданцями, як він (співорганізаторів В'ячеслав завжди підбирав доскіпливо і, як правило, дуже влучно). Про все це, день за днем, вечір за вечором, що тяглися до пізньої ночі, міг би розповісти тільки щоденник, – якби ж його хто вів!

Як вивести ініціативу масового, за задумом, Руху за стіни Спілки письменників і Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка, залучити до участі в ньому представників усіх суспільних груп? Вихід знайшовся.

У невеликому приміщенні якогось молодіжного театру по вулиці Чкалова (тепер О. Гончара) відбуваються, без санкцій на проведення, майже підпільно, з розставленими довкола нашими дозорцями, збори київських ініціативних груп, і публікується у «Вечірньому Києві» інформація з називанням професій учасників – серед них, крім літераторів, учені точних наук, лікарі, учителі, робітники... Ініціативу цього зібрання і її виконання, аж до написання і видрукування інформації в газеті, здійснював насамперед В. Брюховецький. А також слідом за цим і організацію численних наших виступів на підприємствах, в установах, навчальних закладах. Незабаром, коли виникла потреба познайомитися ближче з керівниками київських ініціативних груп (а їх уже було понад 100), виробити спільну позицію, В. Брюховецький упродовж трьох днів за розписаним по годинах графіком зустрічався з усіма ними в своїй невеличкій квартирі на Костьольній, і ця, хоч і виснажлива, але в чомусь і врочиста акція виявилася надзвичайно доцільною і корисною в розбудові Руху.

Як звести воедино всі самонароджувані в Україні в областях, містечках і селах рухівські осередки й організації, як сприяти дальшому утворенню нових структур?

І це питання члени оргкомісії, очолюваної В. Брюховецьким, розв'язали геніально, задіявши для початку тисячі й тисячі листів (серед них багато колективних), які могли б лишитися назавжди мовчазним архівом у Спілці письменників України, в редакції «Літературної України», на Уккредіо.

Повторюю, наші дії наражалися на неугавний спротив влади, різні провокації з її боку, шельмування в ЗМІ, особливо напе-

редодні першого опублікування Програми НРУ й одразу після нього, постійних спроб обдурити і нас, і людей, дискредитувати наші наміри й зусилля, гальмувати процеси.

Чи відмахувався Славко і всі ми від усього цього як від мух? Ні. Було неабияке хвилювання, занепокоєння, був страх (а раптом щось завалиться, щось не спрацює, щось люди не сприймуть?). Був тиск – загальний і персональний, чимало з нас були тоді ще комуністами, В'ячеслав – секретар інститутського партбюро, і в ідеологічний відділ ЦК КПУ, очолюваний Л. Кравчуком, його (як і І. Драча, Д. Павличка та інших) викликали для пояснень, нагінок...

Пам'ятаю випадок ще з початкового етапу, коли внаслідок контрдій проти нас нависла загроза зриву спільних зборів СПУ й Інституту з обговорення і схвалення Програми Руху (це означало б кінець усій ініціативі). В'ячеслав, стривожений, подзвонив мені опівночі за день до зібрання і просив прийти до нього (він тоді саме зламав ногу і ходив на милицях). Коли я запропонував вихід із становища (деталі розповім якось іншим разом), він із загалом не властивою йому екзальтованістю кинувся мені на шию з вигуками: «Ти врятував Рух! Це буде записано в історії!». І тоді я навіч побачив і зрозумів, як досі він хвилювався, як глибоко приховував внутрішнє напруження...

Розповідаючи про все це, передбачаю, що хтось може й запитати: а як же з науковою роботою, шановні професори, чи відробляли ви свої зарплати, займаючись політикою? Відповідаю. Були й наукові обговорення, і проводилися засідання відділів та вчених рад, і приймалися новобранці до аспірантури, і писалися та захищалися дисертації. І писалися статті та монографії самим В. Брюховецьким! І були (тоді ж!) знайдені ним в архіві та опубліковані невідомі листи М. Хвильового! Біля його друкарської машинки в ті дні я постійно бачив стоси віддрукованих аркушів – може здатися неймовірним, але дві чудові книжки монографічного характеру, цікаві, багаті фактологічно, врозумливі, прозорі за викладом портретні нариси «Ліна Костенко» і «Микола Зеров» були видані ним у першому півріччі 1990 р., а писалися саме тоді, в розпал боротьби за Рух. Такий то був особливий, натхненний, піднесений час, що потроював наші сили!

А ще додам, що в той розпал подій В'ячеслав знаходив (що може видатися ще дивнішим) півгодини чи годину для улюблених шахів; якщо партнером виявлявся хтось із гравців середнього

чи нижче середнього рівня, то він міг провести партію (і неодмінно вигравав!), сидючи до шахової дошки спиною. Оця його майстерність у шахах – на гросмейстерському рівні – може, допомагала йому (а відтак, і нам) у розв'язанні багатьох запутаних зовсім не шахових проблем, які постійно поставали перед рухівцями.

Особливо – в час безпосередньої підготовки Установчого з'їзду. Від організації виборів делегатів в областях (а було й таке, що обласних делегацій виявилось дві чи й кілька – «справжня» і ще більш «справжня»), від регулярного проведення засідань Оргкомітету до виготовлення запрошень і видруку документів з'їзду, до визначення приміщення і його оформлення (яку велику історичну справу зробив тоді ректор КПІ П. Таланчук, не побоюючися дати дозвіл на свій зал-тисячник!), розташування і харчування делегатів, квитків на зворотний проїзд! І т. ін., і т. ін. Звісно ж, діяли, виступали, проводили мітинги, писали агітаційні тексти і очолювали процес і І. Драч, і Д. Павличко, і В. Яворівський, голова Оргкомітету, його рада, і весь Оргкомітет, до якого входили рухівські чільники з усіх областей, і наша редкомісія з понад 20 чоловік зі строкатим складом, але дуже роботяща, і, нарешті, велика кількість відданих справі ентузіастів, що відповідали за всі ті ділянки роботи, витягали їх. Отже, йдеться про В. Брюховецького не як лідера-одинака (така роль аж ніяк не відповідала б його натурі), йдеться про його діяльну, визначальну (одну з визначальних) організаційну роль у заснуванні Народного руху України.

Організаційну – й ідеологічну так само.

По-перше, В. Брюховецький постійно брав участь у розробці Програми Руху, писав окремі розділи – так було, коли накреслювався наш перший проект (на квартирі одного з ініціаторів письменника В. Терена), коли цей проект остаточно редагувався (на квартирі самого В'ячеслава, разом із П. Осадчуком і мною) і коли готувався значно поглиблений з'їздівський варіант – В. Брюховецький не був членом редкомісії, але як член ради Оргкомітету постійно цікавився, як проходить підготовка Програми, Статуту, заяв і відозв, іноді допомагав нам у редагуванні.

По-друге, те, що називається ідеологією Руху, ми спеціально і не розробляли. Вона, гучно кажучи, жила в нас у серцях і до вересня 1989 року. Україна – вільна, демократична, багата й заможна, цивілізована, самобутня, знана в Європі та світі й державно незалежна, самостійна – ця ідеологічна «програма»

щодали викристалізовувалася, утверджувалася, глибше осмислювалася й усвідомленіше трактувалася, але вона приховано жила в багатьох із нас, здається, замолоду (у Славка, можливо, починаючи з університету, з київських бібліотек, а можливо, і з технікуму в Смілі чи й раніше). Тож у нас не було вагань, чи вилучати з Програми статтю брежневської конституції про керівну роль КПРС, або оновлення Союзу РСР, чи казати правду про «радянський інтернаціоналізм» як суцільну русифікацію тощо. Мовилося лише про те, яким чином обійти все це, які дати формулювання, щоб вони пройшли в друк. Щодо створення позитивної частини Програми, то на час підготовки з'їзду в рухівських лавах було вже достатньо найавторитетніших фахівців з усіх галузей наук і суспільного життя (від економістів до екологів і медиків), – і для залучення багатьох із них до Руху багато зробив саме В. Брюховецький.

Треба сказати, що одностайно ухвалена Установчим з'їздом НРУ Програма з чітким визначенням принципів, цілей, напрямів і способів діяльності НРУ, з розділами «Права людини. Права народу», «Суспільство і держава», «Культура. Наука. Мова» та ін. у багатьох своїх положеннях не втратила актуальності й сьогодні. Її варіант, удосконалюваний Рухом-партією, очолюваною В. Чорноволом, потім – виважений, зорієнтований на виклики сучасної ситуації, варіант, випрацюваний Українською народною партією, залишається й нині «проблемомістким». Не вичерпали цих проблем і роки незалежності. Президент Л. Кравчук намагався взяти рухівську програму в основу свого «державотворення», дещо таки і взяв із неї, але ще більше орієнтувався (бо боявся) на комуністів, самому духові яких українська державність – чужа й ворожа. Президент Л. Кучма ладен був будувати що завгодно, але «потрібний» напрямок йому вказували олігархи й можновладці, надто російського розливу, і їхні проекти відомі. Засяяла надія на втілення тих прекрасних ідей, що винесла нагору озброєна Шевченковим «в своїй хаті своя правда, і сила, і воля» висока, не просто рухівська, а народна хвиля, таким близьким їй по духу помаранчевим, а краще – жовтогарячим всеукраїнським вибухом, але й тут... не склалося, як гадалося.

Може, мало в нас тепер таких, як В. Брюховецький, інші рухівські лідери? Чи вони змінилися і вже не такі?..

«Пішли, Віталю, відроджувати Києво-Могилянську академію», – сказав мені В'ячеслав після Установчого з'їзду Руху,

ми, мовляв, що могли, те зробили, хай завершують фахівці-політики, а нам вдосталь нашої наукової роботи... Після тої розмови були ще його лекції в Ратгерському університеті, поїздка по США й Канаді, де В. Брюховецький виступав як один із провідників Руху і звідки він повернувся весь у планах про відродження Могилянки. Ще була розмова перед другими зборами НРУ, коли В'ячеславу пропонували виступати вже в ролі керівника Руху...

...Масштабний задум, що забрав стільки сил, інтелектуальних і фізичних, нервів і здоров'я, втілено. Стоїть гордо й величаво ніби воскресла з попелу із XVII століття Києво-Могилянська академія, а тепер – сучасний, XXI століття, університет зі своїми науковими центрами і філіями, колегіумами, бібліотеками, виданнями. По-новому організований навчальний процес, щонайширші міжнародні зв'язки, резонансні симпозиуми і круглі столи. В урочисті години студенти й викладачі в традиційних мантиях, уже дванадцятий випуск висококваліфікованих фахівців із могилянською «маркою якості»...

Можна уявити, скільки за цим і якої складною і напруженою (а в наших злиднених умовах, за наших несприятливих для національного новаторства обставин, то й поготів) криється непосильної праці. Але якби не знати В. Брюховецького, його невивгасної, а якщо треба, то ще стократ помноженої, творчої енергії.

Стоїть довго й величаво, як пам'ятник. А та Україна, що довкола, та й у самій Академії, – чи відродилася вона? Як «стоїть» вона, її мова, культура, наука? Чому й досі питаємо, за М. Хвильовим: «Україна чи Малоросія?». І чи випадково з'явився кілька років тому на Майдані В'ячеслав Брюховецький, який заприсягав в політику не повертатися?

... Спочатку мені хотілося завершити цю статтю-спогад роздумами про особливий алмаз, коштовний камінь-самородок, відмінність якого лише у тому, що він сам себе шліфує, огранює, перетворюючись на незвичайний діамант. Але тепер, не щоб уникнути красивості, а передовсім думаючи про наші вічні українські питання, хочу закінчити іншим. Мрією про того українського відчайдуха, що заходить у ту саму ріку і вдруге, і втретє, аби зробити її чистою, повноводою і великою. Бо немає в світі іншої України, немає іншого Дніпра.

А моему другові В'ячеславу Брюховецькому побажаю на його всього лише 60-ліття завжди пам'ятати про невичерпність спрямованих на добре духовних сил.